

Elus linn

Juba mõni aasta tagasi hõigati, et elu võimalikkus maal (loe: pealinnaregioonist eemal) on taastatud: lõpuks saavad „seni üsna räämas väikelinnad oma kuvandi”¹. Loosungi taga on arhitektide liidu algatatud programm „Hea avalik ruum”, mille esimeses voorus korraldatud 15 arhitektuurivõistluse järel on ametlikult avatud uuendatud keskväljak Raplas, Põlvas, Võrus, Valgas, Tõrvas ja Kuressaares.

Kriitikatki on tehtud: ilmunud on nii spetsialistide arvustused arhitektuuriajakirjas Maja kui ka enam kohaliku vaadet peegeldanud artiklid kultuurilehes Sirp.

Hea ruum peaks olema täis elu – iga linnaplaneerimis- või arhitektuuriotsuse eesmärk peaks olema elus linn selle kõige laiemas, kaasavamas mõttes. Kuidas keskväljakud sellest vaatenurgast paistavad, võib uurida kolme elulise märksõna kaudu.

LIIKUMINE

Üksikud kriitilised noodid, et ideekavanditest paistavad vaid maniküüritud kivilinnad ja suurlinlik linnaruum² ning juubelpidustuseks sai riik hulga keskkonnahoidu ignoreerivaid betoonplatse³, hääbuvad siiski aplausitormi all. Tõesti, idee poolest on tegu üdini positiivse projektiga, suurepärase regionaalpoliitilise ja ideoloogilise sammuga, mille eesmärk on parandada avaliku ruumi kvaliteeti ja luua nüüdisaegsed inimõõtmelised linnakeskused, et kasvatada kogukonna ühtsustunnet ja vältida linnade laialivalgumist. Tähtis on tekitada muutus, äratada väikelinn tardumusest ja panna liikuma, käivitada areng, sest atraktiivne ja aktiivne väliruum elavdab ka linna kultuurielu ja ettevõtlust.

Seega ei saa programmi pidada millekski muuks kui õnnestumiseks: linnasüdamele väärrika koha tagasandmine, äärelinna supermarketite poole nihkunud tõmbekeskuse uuesti keskele koondamine ja vanalinna elustamine teenivad üllast ja kohalikku elu edasi viivat mõtet. Kasutuseeta, iseloomuta ruum on saanud näo ja sisu, tühermaast on saanud koht ja kummituspaigast linnaväljak.

Universaalsed põhimõtted tagavad selle, et keskväljakuid saab ühtemoodi hinnata nii vanalinna muinsuskaitsealadel kui ka uuemas kihistuses. Seesama universaalsuse importimine on aga ka programmi esimese vooru peamine häda, sest võistluste tüüptingimused ei arvestanud piisavalt kohalike endi hääle ja unistustega. Liikuma lükkamine on vajalik, kui seisak mõjub depressiivselt või elu pidurdavalt, aga kaugelt ja ülalt tulev liigutamine kipub jääma loosunglikult pealiskaudseks (eriti kui see on vormistatud kingitusena Eesti Vabariigi 100. aastapäeva puhul) ja inertsjõu vaibudes hääbuma, kui kaasatud ei ole kohalikke elanikke. Avaliku ruumi loomine ilma avalikku- seta, sh elanikke, ruumi kasutajaid ja igapäevapraktikuid arvestamata ei ole loogiline, vaid selle demokraatliku ruumi mõtte ja ideaali tagurpidi pööramine.

Kättevõtmise ja äratagemise eest väärivad seega kõik keskväljakud ühtviisi kiitust. Heatahtlikult võib ju ka arvata, et liikuma lükkamine on juba pool võitu ning nüüd on kohalike asi see hoog neile sobivas suunas keerata ja sisu enda järgi paremaks sättida. Küsimus korraldajatele on aga alati, kas juba tehtud töö soodustab kogukonna edasisi toimetamisi, hoo säilimist ja kasvamist või on tegu laisa arhitektuuriga, mis on küll kena ja värsked, aga midagi uut või (kohalikele) soovikohast see kaasa ei too, jääb poolikuks ja fassaadlikuks. Siis on elu sissetoomine palju raskem ja nõuab suuremaid kulutusi.

Kõik arvustused on ses suhtes ettevaatlikud: üks aeg näitab, kas väljak ärkab päriselt ka ellu või mitte. Kas Võru kummalised „masinad“ ergastavad kohalike fantaasiat ja ruumikasutust? Kas Valga ajaloolise kvartali uus nägu elustab ka ümbritsevaid hooneid ja ettevõtlust ärksal ehk tulevikku vaataval, uusi lahendusi katsetaval moel? Kas ehk väiksem (ja odavam) või etapiviisi kasvav keskväljak võimaldaks raha kulutada muudele, paindlikumatele ja enam kohalike nägu algatustele?

HINGAMINE

Inimesed kipuvad ikka võrdlema asju endaga, elava organismiga, hindama seda, mida tunnevad ja teavad. Nii kordub ka osa keskväljakute arvustustes, et väljak hingab. Hingamine on ilus metafoor, kuid ruumi, elutu ehitatud (ja tihti kivise) keskkonna suudavad hingama panna vaid inimesed, elu kohale toomine. See on ka mis tahes planeerimise või arhitektuuriprojekti kõige keerulisem koht: kas hoolikalt kavandatud plaan või ehitus, muutus või sekkumine ärkab ellu, tõmbab ja hoiab inimesi?

Üks lihtsamaid viise selle küsimuse lahendamiseks on kohaloomine (ingl *placemaking*) ehk kohalike elanikega üheskoos anonüümsest ruumist selge identiteediga ja inimmõõdulise koha loomine. Inimmõõdulisus on siin tähtis seepärast, et siis saab kohaga suhestuda, seda omaks võtta, sellest hoolida ja selle eest hoolitseda ning tunda

Avaliku ruumi kvaliteedi hindamiseks ei ole kvantiteet, arvuline väljendus kõige ausam ega objektiivsem, seega oleks vale, suisa vulgaarmajanduslik hakata mõõtma näiteks ööbimiste arvu või küllastajate ja teenuste tarbijate kulutatud eurosid.

end turvaliselt ja mugavalt. Kohalik kogukond teab üldiselt paremini, millest on neil puudus, mida on üleliia ja kuidas nad ühisruumis aega veeta soovivad. Spetsialisti, olgu siis planeerija või (maastiku)arhitekti kõrval on koostööpartneri, kohaliku elu eksperdina kogukond. Asjatundja ei pea sugugi üksi arvuti taga, kabinetis või stuudios jalgratast leiutama, sest ühiselt leitakse üles väärtused, mida kaitsta või esile tõsta, ning nõrkused, mida järele aidata või muuta. Kujundus on loomulikult oluline, sidudes kõik tervikuks, ja siin ongi spetsialisti roll kõige määravam. Pelgalt esteetiline elamus ei taga siiski ruumi omaksvõttu, avaliku ruumi populaarseks kohtumise- ja olemiskohaks muutumist. Vorm ja kest ei ole hing.

Avaliku ruumi kvaliteedi hindamiseks ei ole kvantiteet, arvuline väljendus kõige ausam ega objektiivsem, seega oleks vale, suisa vulgaarmajanduslik hakata mõõtma näiteks ööbimiste arvu või küllastajate ja teenuste tarbijate kulutatud eurosid. Kvaliteetset avalikku ruumi näitab kõige lihtsamalt ja selgemalt Jan Gehli aastatepikkuse avaliku elu (mis võrdub ruumi hingamisega) uuringutes esile toodud põhimõtte: mida kauem ühes kohas viibitakse, seda parem see on. Kohal olemise kestus ja vabatahtlikeks tegevusteks võetud aeg ongi kvaliteedi mõõt: mitte läbi liukjad, otsetee lõikajad, vaid jääjad. Abiks oleks avaliku ruumi kureerimine, sest ei piisa ainult ruumi valmishitamisest: elususe ja sisu loomine on pidev, muutuv ja äärmiselt kohalik töö, et mitmekesisus ja elurikkus ei kannataks ning hingamisruumi jaguks võimalikult kirevale kasutajaskonnale.

Siin ei saa mööda liikluse rahustamisest, sest see lubab hingata, nii otseselt füüsilises mõttes (väiksem liikluskoormus tänavatel, väiksem ja ühtlasem kiirus, läbimõeldud ja hajutatud parkimine vähendavad õhusaastet) kui ka vaimselt (turvalisem keskkond vähendab stressi ning suurem tegutsemisruum toob vabaduse ja valiku võimalused). Jagatud ruumi põhimõtte järgi on kõik liikujad võrdsed. Seda on kõigi valminud keskväljakute puhul hoolega järgitud, kõige eesrindlikumalt Kuressaare keskväljakul. Aga kas seal liiklejad saavad jagatud ruumist positiivse õppetunni, mida mujalgi rakendada üksteise suhtes hoolivama, rahulikuma ja tähelepanelikuma liikluskultuuri kujul?

Hingamise ja elususe juures ei saa mööda vaadata looduskeskkonnast. Kas millalgi tehakse korrektiive liiga lagedasse ja kivisesse üldmuljesse ning leitakse võimalus lisada puid? Konteinerhaljastus ei ole enam ammu moesõna, kõrreliste kasutamine tavaliste peenralilledel asemel on ka juba pikaajaline trend, aga kas hingav väljak ei peaks pakkuma ka varju, rikastama loodust ja reageerima muutunud keskkonnaoludele?

TEGUTSEMINE

Kuigi põlv- ja koolkonna lõhesid on veel näha, ei ole linnaplaneerimine enam ammu eksperdist geeniuse tarkuse ja visiooni alusel plaanidele värviliste laikude (tsoonide) joonistamine, keelavate ja käskivate joonte

1

2

1.-2. Valga keskvaljak Valga linnatuumiku muinsuskaitsealal. Autorid Gianfranco Franchi, Chiara Tesi, Rea Sepping (Franchi Associati).
Fotod Maris Tomba

3

3. Paide keskväljaku ruumiekperiment 2017–2019. Autor Elo Kiivet meeskonnaga. Fotod Maris Tomba
4.–5. Võru keskväljak Võru vanalinna muinsuskaitsealal. Autor Villem Tomiste (OÜ Stuudio Tallinn)

(kitsendused) tõmbamine ega harmooniliste ja geomeetriliste makettide (hoonemahud) meisterdamine. Linna tuleb planeerida inimestele ja seega on siin kõige tähtsam inimlik mõõtkava, sh vaade inimsilma tasemelt, mitte helikopterilt (nn linnulennuvaated, mis illustreerivad jätkuvalt kõiki planeeringuid ja projekte).

Linnaplaneerimise nähtav eesmärk peaks olema elu toomine, tegutsemisruumi kujundamine. Inimestele ruumi loomine on ühtviisi tähtis nii uusarenduspiirkonnas kui ka muinsuskaitsealuses vanalinnas. Ajalooliste hoonete kasutuses püsimist ei ole võimalik tagada elususet, inimesteta hoonete sees ja ümber. Kunstiteos-monumentist ja Instagrami-ruumist, sh romantikuid ja seiklejaid ligi tõmbavatest varemtest tähtsam on päris elu koht. Esindusruum, nt paraad- ja lipuväljak, võib olla vajalik identiteedi kujundamisel, kuid liialdatud rahvuslikkus, mida selline keskkond võib liigselt rõhutada, ei taga tähtpäeva järel toimivat kohtumisruumi. Selleks on alati sobinud paremini turu- ja laadaplatsid, millena on keskväljakuid ajalooliselt kasutatudki. Üksikud suursündmused võimaldavad meie-tunnet kogeda küll suuremas rahvamas ja näha eripalgelisi inimesi, kuid jätkusuutlikkuse tagab ikka igapäevakasutus ja pidev suhtlus.

Ajalooliste hoonete kasutuses püsimist ei ole võimalik tagada elususet, inimesteta hoonete sees ja ümber.

Selles vaimus on kolm aastat tegutsenud Paide kogukond, kus arvamusefestivali ja linnavalitsuse ühistööna ehitati keskväljaku ruumiekperiment, hea avaliku ruumi näidisprojekt, mis ajutisest hoolimata kannab sama mõtet – tuua elu tagasi linnasüdamesse, luua ühine kohtumis-, tegutsemis- ja suhtlusruum. Peaaegu täielikult õhinapõhise ruumiekperimenti võlu on järkjärguline kasvamine, õppimine ja muutumine, sest see võimaldab lihtsamalt, odavamalt ja kiiremalt luua inimhõõdulise koha, mis elab ja hingab – see on areng läbi katsetuste. Teistsugusest lähenemisest (ajutus ja katsetamine) ja elluviimisest (odavus ja koostöö kohaliku kogukonnaga) hoolimata ühendab usk kvaliteetsesse avalikku ruumi ja tegutsemisjulgus Paide ruumiekperimenti ja „Hea avaliku ruumi“ programmi keskväljakuid.

Väikelinna keskväljak ei erine suure linna omast, sest head avalikku ruumi vajavad mõlemad, kuid erinev on lahenduste mõõtkava: mida väiksem koht, seda tähtsam on, et lahendus valmiks rätsepatoona, täpselt kohalike vajaduste ja soovide mõõdu järgi. Samuti ei erine muinsuskaitsealuse vanalinna keskväljak uuest, sest inimesed peaksid saama ja tahtma olla mõlemal – erinev kontekst nõuab tundlikku lahendust, kuid elu ja hingamisruumi toovad tegutsemisvõimalused ja ühine suhtlusruum.

¹ R. Kond „Aktuaalses kaameras“: ERR, 12.11.2017.

² Helen Sooväli-Sepping intervjuus „Kogukondade kaasamine või paraadlikud lipuväljakud“. E. Kiivet, Sirp, 23.02.2018.

³ K. Tuul. 100 betoonplatsi Eesti Vabariigile. – Sirp, 23.02.2018.

4

5

